

Mokyklos žemėlapis: fasadinis įėjimas ir vidaus trajektorijų strategavimas¹

Lilija Duoblienė

Vilniaus universiteto profesorė

El. paštas: lilija.duobliene@fsf.vu.lt

Straipsnyje analizuojama bendrojo lavinimo mokyklos kaip kultūrinės mokymosi erdvės specifika, jos priklausymas nuo administracinių ir mokytojų sprendimų nukreipti mokinių judėjimo srautus ir užtikrinti patogią mokymuisi ir kontrolei erdvę. Remiantis H. Lefebvre'u, M. de Certeau ir G. Deleuze'u, F. Guattari parodoma, kaip mokyklinės gyvenamos erdvės kūrimas yra skirtingai suprantamas administratorių, mokytojų ir iš kitos pusės – mokinių, kurie siekia kurti sau patogią Lefebvre'o įvardytą „trečiąją erdvę“ savu būdu. Ypač daug dėmesio teikiama mokyklos centrinių durų, kaip santykio su išorės pasauliu, galimybės deteriorizuoti mokyklos bendruomenę (Deleuze'o, Guattari) reikšmei ir analizei. Iliustracijai pateikiamas empirinis Lietuvos mokyklų kultūrų tyrimas, atliktas 2014–2015 m. ir atskleidęs, kas ir kodėl administraciją verčia rakinti pastato fasadines duris, keisti mokyklos bendruomenės judėjimo trajektorijas ir kaip į tai reaguoja mokiniai.

Įvadas

Kalbėdami apie mokyklą, įprastai įsivaizduojame kažkokią vietą, kurioje mokytojai moko mokinius arba, šiuolaikiškai kalbant, mokiniai toje vietoje mokosi prižiūrimi mokytojo. Abstrakčiau – tai mokymo(si) centras, kur bendruomenė susiskirsčiusi funkcijomis, yra tam tikra drausmė ir tvarka, vyksta ugdymo(si) procesas. Rečiau susimąstome apie tos konkrečios erdvės specifiką. Iš pirmo žvilgsnio konkreti erdvė nėra tiek jau svarbi, nes kiekvienoje mokykloje galioja bendrieji principai. O jos konkreti teritorija tiesiog ženklina at-

sakomybių ir vykdomo proceso ribas. Visa, kas taikoma konkrečiai mokyklai, yra taikoma tik jos teritorijoje ir jos bendruomenei, o kartais, pagal mokyklos vidaus dokumentus, ir kitoje viešojoje erdvėje. Tačiau negalima neatsižvelgti į tai, kad šiandienos globalizacijos sąlygomis, keičiantis erdvės sampratai, erdvės kaip sąmonės struktūrai įgyjant greitai besikeičiančio, fliuktuojančio fenomeno prasmę, jos ribų keitimosi ir funkcijų projekcijos tampa ir materialios struktūros, kuriai ši sąmonės kategorija taikoma, savitumo požymiu. Mokykla kaip institucija daugelio teoretikų mąstyme išplečia savo ribas, jei ne realiai, tai virtualiai, ir tampa mažiau apibrėžta, o kartais perpinama su kitomis ugdymo formomis, turinčiomis savo specifines ribas, ar neformalioju ugdymu.

¹ Straipsnis parašytas pagal vykdomą mokslininkų grupių projektą „Oficialioji ir demotinė mokyklos kultūra: įtampos laukų analizė“, finansuojamą LMT (2014-2015, registracijos Nr. MIP-14241).

Viena vertus, mokykla kaip konkreti vieta tampa abejotinos svarbos, nes mokymasis didesnę laiko dalį yra virtualus, apima toliausius pasaulio kampelius, moderniausia viso pasaulio mokomąją informaciją ir literatūrą, kita vertus, tik konkreti vieta mokyklai gali suteikti išskirtinumo, savitumo, unikalumo. O tai itin aktualu šiuolaikinėje visuomenėje, konkuruojant su kitomis mokyklomis dėl populiarumo ar dėl bendros refleksijos įsivertinti savo vietą.

Šiandienos bendrojo lavinimo mokykla – tai ir švietimo įstaiga, ir mokymosi, ir svarbiausia – bendrabūvio kultūros vieta. Kiekviena mokykla priklauso nuo esamos vietos kultūros, globalios kultūros įtakos ir kartu formuoja savo kultūrą ar net kelias kultūras, kurios gali būti akivaizdžios arba paslėptos. Mokykla tradiciškai įsikuria konkrečioje erdvėje, apjuostoje tvora ar kitokiais skiriamaisiais ženklais, ir vykdo ugdymo procesą konkrečiame pastate, kuris turi savo vidaus judėjimo trajektorijas, taisykles, mokymosi ir poilsio zonas. Ir estetiniu, ir funkciniu požiūriu svarbus yra pastato vidus, taip pat jo išorė bei aplink pastatą iki tam tikrų ribų (tvoros, vartų) strateguojama aplinka (aikštelės, kiemeliai, keliai, pievos, sodai).

Mokyklos erdvės vaidmenį gana išsamiai yra aptaręs Michelis Foucault knygoje „Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas“ (1998). Panoptinis konstruktas sociume ir atitinkamai mokykloje išanalizuotas įvairiais pjūviais daugelio švietimo teoretikų. Tačiau šalia M. Foucault erdvės sampratos vertėtų apžvelgti ir kitus požiūrius, erdvinio strategavimo ypatumus, kurie nebuvo taip tiesiogiai ir išsamiai kaip Foucault kūryboje pritaikyti disciplinarinei mokyklai apibūdinti. Šiuolaikiniai erdvių teoretikai – Henris Lefebvre’as, Mi-

chaelis de Certeau, Gilles’as Deleuze’as ir Felixas Guattari ir kiti – ypač daug dėmesio skiria erdvės funkcionalumui ir estetikai, gyventojams įtraukti į jos formavimą ar jiems išstumti, gyvenimui politizuoti ir ideologizuoti.

Šiame straipsnyje būtent Henrio Lefebvre’o, Michelio de Certeau, Gilles’io Deleuze’o ir Felixo Guattari teorijos pasitelkiamos analizuoti mokyklinės erdvės reikšmę. Straipsnyje, aptarus mokyklos bendruomenės judėjimo trajektorijų strategavimą, detaliau apsisistojama ties pastato fasadinio įėjimo samprata ir jo funkcija. Siekiama išsiaiškinti, ką pagrindinis įėjimas, dar kartais vadinamas paradiniu, reiškia mokyklos bendruomenei, mokyklai funkcionuoti, jai atsinaujinti? Antroje šio straipsnio dalyje, remiantis empirinio tyrimo „Oficialioji ir demotinė mokyklos kultūra: įtampos laukų analizė“ (2014–2015 m.) duomenimis, pateikiama teorinių sampratų analizės iliustracija.

Kartografiniai žemėlapiai ir jų perbraižymas: kas tinka mokyklai, o kas ne?

Henris Lefebvre’as (2014) socialines erdves apibūdinančių tekstų požiūriu yra gana ankstyvas (rašė praėjusio šimtmečio viduryje ir antrojoje pusėje), ir iš dalies, žvelgiant iš šiandienos pasikeitusio pasaulio perspektyvos, atrodytų jau kiek pasenęs, tačiau išskeltomis idėjomis neginčijamai pažangus ir reikšmingas. Jis formavo savo ir ateities kartos požiūrį į naująją vartojimo visuomenę ir jos kasdienį gyvenimą socialinėse erdvėse. Aprašydamas kasdienį gyvenimą, jis parodo šio gyvenimo ypatumus ir neatskiriamumą nuo kultūros ir natūralaus gyvenimo. Kasdienis gyvenimas taip

pat yra neatsiejamas nuo politinio, viešojo, galiausiai – nuo asmeninio gyvenimo. Jis perpina visus. Anot jo, asmeninis gyvenimas išviešinamas, o viešas – suasmeninamas. Viena vertus, kasdienis gyvenimas negali būti generalizuojamas, jis yra skirtingas „Timbuku, Paryžiuje, Teherane, Niujorke, Buenos Aires ir Maskvoje, 1900 ir 1960“ (Lefebvre, 2014, p. 312). Kita vertus, skirtumai tarp skirtingų kasdienių gyvenimų mažta, visur gyvenimai organizuojami pagal tam tikrus standartus, niveliuojančius esamus skirtumus. Skirtingų platumų žmonės gyvena panašiai skursdami ar panašiai linksmindamiesi. Kasdieniai gyvenimai balansuoja tarp aistros ir norų, kai vienas verčiamas kitu ir abu ima tarnauti vartojimo visuomenei. Galiausiai to proceso pagreitėjimą lemia technologijos. Autorius šiuolaikinėmis sąlygomis mato tris erdvių funkcionavimo aspektus: populiarijį (pranc. *le perçu* – angl. *perceived*) – kaip visuomenė priima, oficialųjį (pranc. *le conçu* – angl. *conceived*) – kaip strategų suplanuota, ir gyvenamo pasaulio (pranc. *le veçu* – angl. *lived*) (Lefebvre, 2014). Trečioji erdvė, kaip ir visos kitos erdvės, – produktas, bet ne tik produktas. Kaip teigia autorius ir jo interpretatoriai, tai – mediumas, tarsi tarpinė erdvė, daugiau teikianti vietos vaizduotei ir menui bei kūrybiškumui, labiau gyva ir kurianti nei sukurta (Shields, 2011, p. 281–284). Būtent kasdienio gyvenimo ritmas nustato tas erdves ir veiklos zonas, kurios yra intensyviausiai gyvenamos. Tokios zonos atsiranda dėka tų žmonių, kurie tose zonose praleidžia daugiausiai laiko, palieka daugiausiai savo emocijų ir protinių pastangų. Tai tam tikras realybės lygis, kuris yra nulemiamas įvairių kitų segmentų ir savo kisme yra nuolat natūraliai tikrinamas.

„Svarbiausia pabrėžti, kad emocijos, idėjos, gyvenimo stiliai (būdai) ir malonumai yra įtvirtinami kasdienybėje. Net ir tada, kai jie kilo išskirtinėje veikloje, jie turi sugrįžti į kasdienį gyvenimą, kad patikrintų ir patvirtintų savo kilmės teisėtumą“ (Lefebvre, 2014, p. 339).

Tiesa, kasdienio pasaulio ir gyvenamo pasaulio erdvės nėra tapačios: pirmosios atspindi vartotojišką ir ideologinį erdvės struktūravimą, o antrosios – kūrybiškumą, siekiant išvengti tokių primetamų struktūrų. Tokių realybės zonų kaita gali rutininei, ideologizuotai kasdienybei suteikti atsinaujinimo, netikėtumo ir laisvumo polėkį, o jų tyrimas leidžia suprasti trukdžius ir atvirkštinio efekto elementus. Kaip formuojasi trečioji erdvė tokioje socialinėje struktūroje kaip mokykla? Kokia jos vieta? Ar ji tampa mediumu tarp to, kas suplanuota, nusistovėję, įprasta ir kuriama? Ar ją atpažįsta mokyklų politikai ir administratoriai? Tai svarbūs iki šiol neatsakyti klausimai. Matyt, todėl neatsitiktinai kai kurie kūrybiškumo ugdymo Jungtinės Karalystės mokykloje tyrėjai naudojami Lefebvre'o kasdienio gyvenimo ir gyvenamo pasaulio samprata, erdvių kūrimo filosofija ir trečiosios erdvės tyrimais (Thomson, Hall, Jones, 2010).

Michaelis de Certeau, taip pat teikęs daug dėmesio kasdienybės tyrimams, knygoje „Kasdienio gyvenimo praktika“ („The practice of everyday life“ (1997) erdvių išsidėstymą sieja su keliaujama trajektorija. Kai erdvės yra pasiekiamos ne stategijos įveika, o remiantis taktika, kuri yra labiau kūrybiška, spontaniška, leidžianti klajoti, atsižvelgiant į tai, kokie stimulai (nuojautos, prisiminimai, afektai) keliautojui leidžia pasukti vienu ar kitu keliu, atsidurti netikėtoje vietoje, kuri iš

labai oficialios gali tapti demotine, iš lankomos – nelankoma arba, atvirkščiai, – iš šventinės, lankomos tik kartais, kasdiene, patogia, demotiška. Vadovaujantis tokia de Certeau samprata – mokyklos kelias yra ne tvarkaraščio sužymėtos klasės ir greičiausias būdas jas pasiekti, o trajektorijos, kurios kažką artimo ir kasdienio reiškia tą kelią nueinančiai personai. Kalbėdamas apie trajektorijos sampratą, tradiciškai suprantamą kaip laikinis judėjimas erdvėje ir tam tikrų taškų susiejimas viena linija, kuri gali būti apžvelgta vienu ypu, de Certeau kalba apie diachroniškumą, tai yra skirtumą tarp nužymėtos žemėlapyje trajektorijos ir realiai nueinamos trajektorijos, kuri diktuoja savo ženklus:

„Dvipusis ženklas (toks, kurį galima perskaityti iš abiejų pusių, kai jis pavažduojamas žemėlapyje) keičia veiklą, neatsiejamai nuo konkrečių momentų ir „galimybių“, ir todėl nekintantis (negalima grįžti atgal laiku ar iš naujo pasinaudoti praleistomis galimybėmis). Taigi, tai ženklas, pakeičiantis veiksmą, reliktas, pakeičiantis pasirodymą: liekana, ištrynimo ženklas. Toks atvaizdavimas reiškia tai, kad tam tikrais atvejais įmanoma pasirinkti vieną (ženklą) vietoje kito (pasirinkimas išryškėja konkrečiu atveju)“ (de Certeau, 1988, p. 35).

Juk galime klausti, kodėl į pamoką mokiniai renkasi iš skirtingų pusių, kodėl jų keliai yra tokie įvairūs, žinoma, jei pats pastatas neapriboja keliavimo trajektorijos ir jei laisvą judėjimą leidžia mokyklos tvarka. Pertraukų metu kelionės maršrutą lemia taktika, kuri, anot de Certeau, yra priešinga strategijai, numatytai galios (šiuo atveju – administracijos) institucijų. Taktika veda autentiškais keliais, kurių trajektorija nulemta intuicijos, prisiminimų, kitų iki galo neįsisąmonintų veiksmų, jie ir parodo, kas asmeniui yra svarbu, au-

tentiška, natūralu, o ne nulemta griežtos judėjimo tvarkos. Taktika yra silpnesniųjų privilegija, galimybė kažkiek gudrauti, neturint galių, nulemtų teritorijos valdymo. Tai natūraliai skatina kūrybiškumą, inovatyvumą, bet ne rezistenciją. Taigi mokinio trajektorijos žymės yra įdomus fenomenas, ypač lyginant su mokytojų ir administracijos trajektorijomis, nulemtomis galių ir strateginio erdvių, kartu ir judėjimo trajektorijų planavimo. Mokyklos situacija sudėtingėja, teigia de Certeau veikalo „Pliurali kultūra“ skyriuje „Kultūra ir mokykla“. Anot jo, mokytojai tampa vis labiau pažeidžiami, šiuolaikinė kultūra juos išstumia į paraštes, taigi grėsmė juos verčia stiprinti savo pozicijas. Mokytojai „sustabarėja ir yra linę griežtai nubrėžti imperijos, kurioje jie yra saugūs, ribas“ (de Certeau, 1997, p. 59). O tai savo ruožtu represyviai veikia mokinius. Galimybę išvengti masinės kultūros ideologinės priespaudos ir poveikio mokyklai autorius siūlo spręsti nebent dauginant kultūrinių praktikų įvairovę, šitaip stabdant kultūrinę homogenizaciją ir jos marketinimą, kuris apėmęs mokyklas kaip pirminius kultūros ir ugdymo židinius. Šių eilučių autorė, remdamasi de Certeau, mokyklai siūlo labiau pasitikėti taktika nei strategija (Duoblienė, 2013).

O Gilles’ui Deleuze’ui, kalbant apie teritorinius asambliažus ir kūrybą, svarbu, kaip vyksta išvietinimas (deteritorizacija), t. y. kaip galima keistis, atsinaujinti plečiant / pergalingant esamas teritorines ribas. Jis, kaip ir Lefebvre’as, mano, kad procesas susideda iš kartočių (Deleuze, 2012), tačiau jų sekos tam tikrais atvejais lemia tiek didelį šuolį – pasikeitimą, kad jis atitinkamai nulemia ribų peržengimą / išplėtimą ir tampa akivaizdžiu kūrybiniu poky-

čiu. Tai geriausiai matoma Deleuze'o kartu su Guattari parašytame kūrinyje „Tūkstančiai plokštikalnių“ (2013), skyriuje „1837: Apie refreną“, kur parodoma refreno, kaip pasikartojančio motyvo ir kiekvieno proceso pagrindo, svarba. Pavyzdys, iš dalies paimtas iš muzikos (vaikiškos lopšinės), iš dalies iš gamtos ženklavimo pasaulio (gyvūnų, ypač paukščių, gyvenimo), yra pritaikomas galvojant apie mokyklą kaip nuolatinių kartočių, to paties motyvo ir ritmo plačiuoju požiūriu, mokantis, auklėjantis, laukas, kita vertus – galimybė peržengti saugias teritorijas. Deleuze'as kartu su Felixu Guattari siūlo kelis deteritorizacijos būdus – išeiti už esamų apibrėžtų ribų arba tose pačiose ribose keisti asambliažo elementų jungtis, grupavimąsi, kartu funkcijas. Tai vadinama asambliažo perkūrimu naudojant refreną.

„Refrenas atitinkamai gali būti klasifikuojamas taip: (1) teritoriniai refrenai, kurie ieško, ženklina, sutvarko teritoriją; (2) teritorijos brėžimo refrenai, kurie prisima specialią funkciją asambliaže <...>; (3) tie patys refrenai, kai jie ženklina naujus asambliažus, pereina į naujus asambliažus deteritorizavimo–reteritorizavimo būdu <...>; (4) refrenai, kurie stiprina, koncentruoja jėgas teritorijos šerdyje arba siekdami išsiveržti išorėn <...>.“ (Deleuze, Guattari, 2013, p. 380)

Teritorijai riboti ir perbrėžti turi įtakos kosminės, chaoso ir žemės jėgos. Žemės jėgos, nutrūkstant tipiškai, nusistovėjusiai elementų tvarkai, per chaosą prijungia kosmines jėgas. Šitaip gaunama visiškai nauja kokybė. Tačiau jos atsiradimo sąlyga yra kartotė, amžinas sugrįžimas, ritmika, kurie, susidarius vidaus elementų atotrūkio ir išorės jėgų rezonansui, leidžia rasti naujam asambliažui (naujam elementų komp-

lektui). Judėjimo mokykloje trajektorijos tarsi nuolat pasikartojantys motyvai, to paties atkartojimas. Deteritorizacija įvyksta atsiradus plyšiui tam tikroje returneles (atsikartojimo) tvarkoje, apibrėžtame rate ar cikle. Tai pertrūkis, kuris leidžia atsirasti naujai tvarkai. Mokyklos ir mokymosi proceso deteritorizavimo galimybes neįtikėtinais fantazijų pavyzdžiais svarsto ne vienas švietimo filosofas (Semetsky, Masny, 2013; Wallin, 2010). Nelygu, kaip įsivaizduojamas pertrūkis ir jo priežastis. Vieniems tai kalbos keitimo galimybės, kitiems – metodo, paremto afektine veikla, taikymas, dar kitiems – modernios klasės su kvėpuojančiomis sienomis sukūrimas, vizualių technologijų arba vaizdo teikiamų naujų galimybių, garso eksperimentų naudojimas.

Vis dėlto ar projektas permąstyti modernių socialinių erdvių analizės požiūriu ir mokyklos erdves nėra utopinis? Pirmausia mokykla, kaip jau minėta, – tam tikra apibrėžta erdvė. Lefebvre'as ir Deleuze'as bei Guattari atskirai apie mokyklos erdves nekalba, tačiau mokyklą visada mini greta aptariamo kalėjimo ir ligoninės. Principai veikia, anot jų, jei ne tokie patys, tai labai panašūs. Taigi būtų galima kalbėti apie tai, kiek visos šios institucijos atspindi ir reprezentuoja socialinius judėjimus, kasdienį gyvenimą, kintamas trajektorijas. De Certeau, kalbėdamas apie mokyklos kultūrą ir jos erdves, skiria ypatingą dėmesį mokyklai ir aukštajai mokyklai – universitetui. Tik jam labiau rūpi mokyklos kultūrinis laukas. Bandysime vadovautis jo siūlymais, taip pat socialinių erdvių perkūrimo trajektorijas, remdamesi Lefebvre'u, Deleuze'u ir Guattari, pritaikyti mokyklai.

Durys: teritorijos ribų pertrūkis ir deteritorizavimo galimybė

Kiekviena teritorija turi ribų ženklumą, savo planą, centrą, duris. „Nėra miesto ar užmiesčio realybės be centro“, – sako Lefebvre (2013, p. 146). Kiekviena erdvė turi centrą, aplink kurį klostosi gyvenimas. Dažniausiai tame centre yra sutelktos pagrindinės politinės jėgos. Net ir kultūrinis gyvenimas, laisvalaikis, anot autoriaus, negali išvengti centro. Apibrėžtoje kultūrinėje erdvėje, pvz., pastate, taip pat yra centras. Pagrindinės durys – paradinės durys – tradiciškai ir yra svarbiausias pastato akcentas, jos veda asmenį teisingu keliu link reprezentacinių vietų, o pačios durys yra matomoje pastato vietoje ir atsidaro į gatvę (Palladio, 1955). Andrea Palladio daugiau kalbėjo apie monumentus, o Lefebvre'as veikale „Erdvės formavimas“ svarsto ir monumentus, ir kasdienius gyvenamus pastatus bei jų įėjimus. Įėjimo suvokimas, anot jo, yra labai svarbus, parodantis diskurso, simbolinės galios ribas. „Įėjimo į monumentą, pastatą ar paprastą kabiną suvokimas konstituoja veiksmų, kurie yra ne mažiau sudėtingi nei lingvistinis veiksmas, pasakymas, pareiškimas ar sakinių serija, seką“ (Lefebvre, 1991, p. 226), o konkrečiai durys yra „tarpiškas, simbolinis ir funkcinis „durų“ objektas, skirtas uždaryti erdvę, tarkim, „kambario“ erdvę, arba gatvės; ir jos skelbia tikėtiną priėmimą gretimame kambaryje ar name, ar priešais esančioje vidinėje erdvėje“ (Lefebvre, 1991, p. 209–2010). Taigi durys yra slėpingos ir teikiančios vilčių, žadančios artimoje erdvėje esančio kito lauko atskleidimą, įveikimą, įvykį ar nuostabą.

Dažniausiai durys veda tiesiai į centrą. Kitos durys yra atsarginiams, aptarnavimo atvejams ir ne tokiems garbingiems sve-

čiams (Palladio, 1955). Visos durys gali būti įvardijamos kaip apibrėžtos teritorijos pertrūkiai, plyšiai, bet kontroliuojami plyšiai. Kas gi nutinka, jei teritorija pernelyg kontroliuojama, o viduje dėl vidinių prieštaravimų, anot Lefebvre'o, prasideda dialektinis judėjimas ir centro galios ima mažėti? Tada pasitelkiamos įvairios politinės ar kitokios galios jį sustiprinti, bijant sociumo mobilumo, gyvenimo ne pagal išankstinį strategų politikų planą, siekiant, anot autoriaus, išvengti chaoso jėgų. Mokyklai tai yra tvarkos užtikrinimas vienu ar kitu būdu, mokyklos bendruomenės kontrolė, įvedant budėtojus ar priimant judėjimo laisvę ribojančius dokumentus, ar galiausiai – stebint erdves vaizdo kamermis. Tačiau visos uždaros teritorijos linijos dažnai yra pasmerktos įtrūkti, erdvės atsiverti, tarsi randant landą – neoficialias duris. Anot Deleuze'o ir Guattari, uždara saugi refreno teritorija, atsiradus plyšiu, leidžia kurtis inovatyvumui:

„... Atsivėręs rato įtrūkis, atsivėręs visu mastu, įsileidžia vidun, kviečia į vidų arba pats išeina, išsiveržia laukan. Ratas atsiveria ne ten, kur senos chaoso jėgos spaudžia, bet kitoje vietoje, kuri atsirado pačiame rate. Tarsi pats ratas siektų atsiverti ateičiai, kaip jame slypinčių veikiančių jėgų funkcija.“ (Deleuze, Guattari, 2013, p. 362–363).

Tokių plyšių natūraliai susidaro, kai yra uždaras ratas, uždara teritorija ir nėra atvirų durų. Taigi, ieškant galimybės išsiveržti iš apriboto rato, atsiranda plyšių, pertrūkių, kurie nenuspėjami. Kalbant apie mokyklą, tai reikštų, kad svarbus paradinis įėjimas turi išlikti kontaktiniu „plyšiu“ su pasauliu. O užrakinant paradines duris, kaip perdėm atviras kontaktui su išoriniu pasauliu ir siekiant nukreipti srautus kitomis trajektorijomis ir pro kitas duris, visų

pirma centras praranda savo funkcijas, jį išlaikyti yra sunkiau, nors administracijos ir jiems artimų mokytojų sumanymas buvo priešingas. Siekta nukreipti srautus taip, kad jie turėtų sąlytį su pasauliu per mažesnius plyšius – pagalbines duris, vidaus kiemo duris ar vartus, būtų labiau kontroliuojami, matomi, prižiūrimi, saugūs, prognozuojami. Deja, toks sumanymas, remiantis ir Deleuze'u, Guattari, ir ypač Lefebvre'u, yra rizikingas, nes „... centras tiesiog išsiskaido į dalinius, mobilius centrus (daugybinius centriukus), kurių specifinius ryšius nulemia kontekstas“. (Lefebvre, 2013, p. 146). Dirbtinai kuriamas kitoks judėjimas neleidžia iki galo suvaldyti situacijos. Galių centrai gali pasidauginti ir likti valdžios dispozicijoje, bet lygiai gali iš administruojančios valdžios išslysti. Taigi nežinia, ar neįvyks atvirkštinis procesas. „... toks mobilumas, žinoma, gali sukelti chaosą; dar didesnis pavojus, regis, tas, kad jis gali sukurti „pusiausvyrą“ ar „stabilitumą“, nes žmonių judėjimas ir veikla yra suprogramuota ir „struktūruota“ (Lefebvre, 2013, p. 147).

Lefebvre'ui rūpėjo tokie judėjimai, kaip antai revoliuciniai judėjimai, architektūra, kaip ideologinė architektūra ir jos peržengimas, o Deleuze'ui ir Guattari rūpėjo išsiveržimo iš teritorijos procesas, kaip galimybė atsinaujinti, apsukti kartočių komplekto ratą – returnelę (pranc. *la ritournelle*) suteikiant jam gyvumo ir skrydžio polėkį, rezistencijai ir pasipriešinimui paliekant tiek vietas, kiek jie inspiroja kitokumą ir kūrybiškumą, centrų išskaidymo mikropolitiką (Bell, 2008). Toks išvietinimo veiksmas tradiciškai ir pagal Lefebvre'ą ir Deleuze'ą, Guattari kyla iš apačios, tų, kurie neturi galių, lygiai kaip ir de Certeau, kai vietoje strategijų pasitelkiama

taktika. Tačiau ką tai gali reikšti tuo atveju, kai tokį trajektorijų perskirstymo ir išcentravimo bei išvietinimo veiksmą numato tie, kurie turi galių, pvz., mokyklos administracija? Kur tai veda? Ar gali būti taip, kad valdžia pergudrauja mokinius, tarsi nusileisdama iki jų kasdienybės trajektorijų, kurios pagrįstos ne oficialiais keliais, o aplinkiniais takeliais, sukeliančiais iliuziją, kad tai paprasta ir sava arba, atvirkščiai, – mokinių pasipriešinimą dėl to, kad jiems tapo neprieinami pagrindiniai, centriniai keliai, o ypač įėjimai į mokyklinę zoną.

Deleuze'as manytų, kad asambliažo elementų pergrupavimas, atsirandantis kartočių proceso metu, kai kritinė distancija tarp dviejų pasikartojančių elementų yra pakankamai didelė ir rezonansas su išorės poveikiu taip pat adekvatus, leidžia atsirasti plyšiui ir tokiu būdu deteritorizuoti seną. Tai ir tampa kūrybiniu veiksmu. O de Certeau daugybiškumas atsiranda iš taktikų įveikiant erdves, o jos visada yra nenuspėjamos, netikėtos, diachroniškos, galinčios atsirasti iš asociacijų, prisiminimų, kaip Lefebvre'o – iš svajonių ir vaizduotės. Vadinas, tas nenuspėjamumo veiksnys negali būti jaustas į administracijos planus, geriausiu atveju – gali būti labai apytikris bendras visos mokyklos bendruomenės sprendimas.

Mokyklų fasadai ir paradiniai įėjimai: „užrakinta“

Kaip mokyklų pastatai ir ypač jų centriniai įėjimai atskleidžia oficialiąją politiką ir mokyklos mikropolitiką, jos kultūrinį kasdienybės ir švenčių gyvenimą, vidaus bendruomenės judėjimus ar konfrontacijas galime analizuoti remdamiesi tiriamuoju projektu „Oficialioji ir demotinė mokyklos kultūra: įtampos laukų analizė“, atliktu

grupės Vilniaus universiteto mokslininkų. Šio tyrimo metodologijai lemiamą reikšmę turėjo poststruktūralistinė prieiga, kurios pagrindą sudaro Foucault požiūris į socialinę tikrovę kaip galių santykį, prievartos aparatą, paremtą disciplinavimu ir prievarta, kultūroje plėtojama normų, ribojimų ir nuokrypio kaip beprotybės koncepcija. Taip pat Deleuze'o požiūriu, kad valstybinio aparato veikiami institutai dirba geismo skatinimo režimu ir jo kontrole. Kuo daugiau laisvės suteikiama geisti, tuo labiau tendencingai ji nukreipiama geismo objektų, kurie užtikrina masinės kultūros sklaidą ir jos palaikymą, link. Šios prieigos teorijos iš dalies paliečia kritinės pedagogikos išvalgas ir postmodernias Deleuze'o sekėjų – Semetsky, Masny (2013), Wallinas (2010), Davies, Gannon (2009), kurie per mikropolitikos kūrimo idėją bando išlaisvinti ir rizomatiškai (horizontalia plėtra) nukreipti produktyvias afektacijos jėgas, švietimo išvalgas. Taip pat atsižvelgta į antropologo Gerdo Baumanno (1997) dominuojančio ir demotinio diskursų aparimą, kai pirmasis siejamas su dominuojančia *kultūra*, kuri savo ruožtu nulemia *bendruomenę*, o antrasis su demotinėmis *bendruomenėmis*, kurios sąveikaudamos kuria savo *kultūrą*.

Etnografinį jautrumą puoselėjantis poststruktūralistinis empirinis tyrimas buvo fokusuotas į *mokyklos diskurso, erdvių, laiko, ritualų, simbolių ir artefaktų analizę ir interpretaciją*, taikant tokius instrumentus: 1) naratyvo tyrimai (dalyvių pasakojimai, interviu², pokalbiai), 2) vizualumo tyrimai (stebima ir fiksuo-

² Atlikti 42 mokyklos bendruomenės narių pusiau struktūruotų interviu. Jie koduoti pagal mokyklas M1, M2, M3, M4, M5, M6, taip pat pažymint respondentą: S – mokiny, P – mokytojas, A – administratorius.

jama erdvė, artefaktai, simboliai, kasdienė / šventinė mokyklos veikla, ritualai), 3) diskurso tyrimai (analizuojami mokyklos dokumentai, websaitai). Šiam straipsniui svarbus yra tik erdvės tyrimas ir konkretus erdvės paskirstymo objektas – durys. Tyrimas apėmė 6 Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklas. Jam įgyvendinti didelę įtaką padarė Patricia Thomson ir Cristine Hall mokyklos kultūrų tyrimo gyvai ir per publikacijas (Thomson, 2010; Thomson, Hall, Jones, 2010) pasidalyta patirtis, jų mokyklos erdvės ir atskirų mokinių atvejų tyrimai pasinaudojant Lefebvre'o erdvės formavimo samprata. Taip pat vadovautasi vaizdo kultūros ir vizualumo tyrimų metodologijos specialistais (Rose, 2012; Pink, 2007), anot kurių, vaizdo supratimas yra dabarties kultūros bene esminė dalis, nes vaizdas pretenduoja į visų sensorinių veiksmų įtraukimą (apima ne tik matymo, bet ir lytėjimo, girdėjimo ir kitas informaciją teikiančias jusles).

Tirtos mokyklos buvo skirtingo architektūrinio stiliaus (XX a. pradžios, sovietmečio modernizmo, nepriklausomybės laikų modernizmo). Anot Terrence'o Dealo ir Kento Petersono (2009), mokyklų architektūra kito ir jei XIX a. jos buvo statomos kaip fabrikai, vėliau – kaip pilys, tai šių laikų mokyklas architektai, atsiklausdami švietėjų, konstruoja taip, kad bendruomenė „komunikuotų labiau personaliai, mokymosi aplinka būtų artima ir stipriai prižiūta prie bendruomenės“ (Deal, Peterson, 2009, p. 37). Tirtas mokyklas galime priskirti šiuolaikiškoms, nors tyrime dalyvavusi XX a. pradžioje statyta mokykla kiek panašėjo į gynybinį monumentą, o sovietmečio – liudijo unifikotos tipinės mokyklų architektūros braižą. Jei ne visa, tai didesnė dalis tų mokyklų teritorijos buvo

juosiamą tvorą. Kai kurios mokyklos, atsuktos fasadu į gatvę ar į rajono skverą, aikštę, todėl jų fasadinės pusės tvora nejuosė, ji buvo atvira – reprezentacinė.

Pirmiausia krito į akis tai, kad tiriamos mokyklos bendruomenės, nepaisant to, kokiuose pastatuose įsikūrusios (visiškai naujos statybos ir architektūros, XX amžiaus pradžios ar tipinės sovietinės architektūros), į savo pastato fasadines duris žvelgė itin pagarbiai, tam iš dalies sureikšmindamos ar net mitologizuodamos jas. Tai vyko dėl skirtingų priežasčių: vieniems – tai vartai tarp jų puoselėjamos mokyklos kultūros ir išorinio pasaulio, kitiems – užtvara nuo „negatyvaus“ išorės pasaulio ir savo saugomo pasaulio puoselėjimas, dar kitiems – mokyklos maskarado detalė, kuri įveikdinama per didžiąsias šventes.

Nepaisant to, kad apklausiami, interviuoti vyresniųjų klasių mokiniai, mokytojai, vadovai pagarbiai kalbėjo apie savo mokyklos pagrindinį įėjimą – visų pasididžiavimą, deja, kai kuriose mokyklose jis buvo nenaudojamas, nes užrakintas, įeiti paliktos kitos – šoninės duris. Paaiškinimų būta įvairių. Viena priežastis – pagrindinis įėjimas yra saugomas ypatingiems šventiniams atvejams, o kasdienai siūlomi kiti įėjimai. Tam tikrais atvejais įėjimas yra svarbi vieta istoriją puoselėjančioje mokykloje, taigi ir pats įėjimas yra istorinis, saugomas ir atidaromas tik per šventes, įleisti garbingus svečius. Ir mokiniai, ir mokytojai (M5) supranta maskaradinį žaidimą, kuris pakeičia mokyklą tik per didžiąsias šventes: „*Einam pro tas mažąsias. O stiklinės durys tai yra oficialumo simbolis. Oficialūs renginiai – atidaro (paradines duris, – aut. past.). O čia mes turbūt įeinam per tas mažąsias, nes norim*

įeiti kaip į namus. Juk kiekvieno namo durys nėra tokios didelės, arklinės... Yra mažos durlės, per kurias įeinam. Tai vat tas yra įėjimas į mūsų namus (M5-P2). Kita priežastis – kad į mokyklą nepatektų atsitiktiniai ar nepageidaujami žmonės (ypač narkotikų prekeiviai), o rūkantys vyresniųjų klasių mokiniai nesislėptų pertraukų metu artimiausių gyvenamųjų namų laiptinėse, kurios labai greitai pasiekiamos išėjus pro centrinę mokyklos duris: „*Jo, ten eidavo prie gyventojų. Ten yra namai ir mes labai daug nusiskundimų ir visko turėjom. Tie gyventojai mums keršija dėl tų rūkančių. Tai geriausias sprendimas buvo, kad jie ten eitų į laukus. Medžiam gal ir kenkia, bet gerai...*“ (M1-S3). Taigi, neišsprendžiant sudėtingos rūkymo problemos iki galo, mokinių srautai nukreipiami pro kitas duris link miškelio.

Kitų mokyklų pagrindinis įėjimas buvo atraktintas, laisvas judėti. Dažniau tai yra modernios mokyklos, suprojektuotos taip, kad paradinis įėjimas yra ne nuo centrinės (ar kitos artimiausios) gatvės pusės, o tarsi kiek įtrauktas į mokyklos vidinę teritoriją (mokykla primena pasagos formos architektūrą, t. y. pagrindinės durys yra mokyklos atvirame, bet kitų šoninių pastatų supamame kieme). Tos mokyklos, kurių pagrindinis įėjimas yra nuolat atviras, kalbinti dalyviai naratyvą apie mokyklos erdves pradėdavo tradiciškai nuo durų, kurios atveria įėjusiajam centrinę mokyklos erdves, pasididžiavimo trofėjus (laimėtas taures), mokinių ir mokytojų kurtus artefaktus. Viskas išdėstoma tokia tvarka: kas vertingiausia, – arčiausiai paradinių durų, kuo toliau nuo jų, tuo daugiau skirtingos vertės ar alternatyvių dalykų galima aptikti (M1, M2, M4). Arti fasadinių durų pirmame aukšte yra holas ir vadovo bei pava-

duotojų kabinetai (kur kas rečiau administracijos kabinetai yra antrame aukšte). Taigi netoli paradinių durų ir yra kultūrinių galių centras. Prie įėjimo esančiame hole dažnai įmontuotas didelis televizorius, pranešantis naujienas, svarbią informaciją, kai kuriose mokyklose – nedidelėje erdvėje įsitaisęs budėtojas, turintis atvykstančiųjų registracijos knygą.

Tos mokyklos, kurios fasadines duris užrakindavo, mokinių srautus leisdavo per kitas – dažniausiai šonines duris ar kiemo duris. Tai – taisyklė, siauresnės, ne itin įsidėmimos durys, kurių siūloma trajektorija ne taip lengvai prigyja, tam reikia laiko, sąlygų, mokinių nebylaus pritarimo: „*Iš tikrųjų aš iš pradžių galvojau – nu kaip taip gali būt, nu nesąmonė. Yra durys vidury. Kaip mes galim dabar eit (pro mažąsias, – aut. past.)?... Tos durys kodėl yra gerai – todėl, kad jos iš karto nuveda į rūbines ir jos tokios mažesnės*“ (M5-S2). Kartais naujai judėjimo tradicijai susiklostyti reikia labai daug laiko: „*Kai paradines duris uždaro, atidaro kiemelį ir tas kiemelio duris į lauką... <...>...Jau gal kokius trečius metus atidaro vidinį kiemelį, nesvarbu, ar ten paradinės uždarytos, ar ne. Bet vis tiek niekas neina...*“ (M1-S3). Būta ir priešingų atvejų, kai judėti pro kitas duris mokiniams yra patogiau, nes jie greičiau gali patekti į kiemą arba tarsi nematamai pasišalinti iš mokyklos. Deja, nematomas pasišalinimas tik iliuzinis. Mat išeinantysis pro vidinio kiemo duris kai kuriose mokyklose turi pereiti ir per visą kiemą, kurį visi kiti mato iš visų kiemą juosiančių kabinetų langų. Taigi kiekvieno išėjimas (laikas, pobūdis, draugai) yra fiksuojamas kurio nors atsitiktinio ar neatsitiktinio stebėtojo. Tas ypač akivaizdu M1. Tai gali būti suvokiama kaip saugu-

mas, kita vertus, – kaip Foucault panoptinė – viską peršviečianti ir disciplinuojanti erdvė.

Itin graži moderni mokykla (M2), turinti gražias paradines duris, kurios įrengtos ant gana aukštų laiptų, šiek tiek nusuktų nuo gatvės, nusprendė, kad reikia gatvės praeiviams parodyti savo simbolius ir idealus. Taigi vietos asmenybes ir jų nuopelnus mokyklai įamžinančius monumentus – garbės akmenis – atsuko į gatvę. Bet ne prie fasadinių, o prie šoninių durų, kurios, matyt, gana retai atidaromos (veikiausiai tik šiltuoju sezonu). Taigi pasididžiavimo akmenys kalba ne mokyklos bendruomenei, o miestelėnams. Akivaizdu, kad prie tų akmenų mokiniai vargu ar prieina. Tai rodo, kad vis dar gyvas supratimas, jog pastato centrinė – reprezentacinė vieta turi būti atsukta į centrinę artimiausią gatvę. Deja, mokyklos architektūrinis sprendimas bendruomenės gyvenamąją erdvę struktūruoja kitu būdu, taigi mokykla klasikinę sampratą kompensuoja bent keliais gatvės kaip svarbios mokyklai viešos gretimos erdvės pagerbimo štrichais.

Lyginant mokyklą su užrakintomis (M1, M5) ir su atrakintoms ar bent didžiąją dienos dalį atrakintomis durimis (M2, M3, M4, M5) kultūrą, labai didelių skirtumų nepastebėta. Atrodo, kad jų kasdienybė pernelyg nesiskiria. Uždarytų paradinių durų mitologizavimas ir ritualizavimas – tik šventėms, tik iškiliems žmonėms įleisti mokyklos bendruomenėms nekelia rūpesčio ar didesnio nepasitenkinimo. Tai jiems atrodo natūralu. Labiausiai tai naudinga mokyklos centrinei valdžiai: ne tik suvaldyti mokyklos srautus, apsiginti nuo nepageidaujamų prekeivių, bet ir nuo nepageidaujamų žurnalistų, kurie skverbiasi pro duris, norėdami sužinoti tiesą apie mo-

kyklose pastebėtus egzaminų ar kuriuos kitus pažeidimus (delfi.lt portalo žinios apie užrakintas duris M5). Taip saugomas mokyklos prestižas. Jei durys atrakintos ir lygiai taip pat mitologizuojamos, apvejjant jas įvairias pasakojimais, legendomis, jos, kaip išaiškėjo, varstomos tik dieną, o vakare niekas iš bendruomenės pro jas neina ir neturi tokių ketinimų (M2, M4). Užrakinamos, taigi akivaizdu, kad nekelia jokių pavojų, o jei jau kas labai norėtų mokykloje kažką konkrečiau veikti, anot administracijos, galimybė yra tik „*vakare reikia įspėti sargą, kad nepatirtų šoko, kad blaškosi kažkas*“ (M2-A). Mat, kai labai norima, ir, anot mokinių, į mokyklą nesunku patekti („*jei man reiktu, susirasčiau galimybę patekti, pažįstu mokytojus, turiu jų telefonų numerius*“), nors, įvertinęs tokį poreikį, mokinys sako: „*bet niekad man taip nėra atsitike*“ (M4-S3). Taigi ir iš administratorių, ir iš mokinių interviu matyti, kad vakare mokykla tarnauja ne mokiniams ir mokytojams, antraip kodėl gi sargui juos pamačius reikėtų patirti šoką. Mokykla dažnai vakarais tarnauja kitiems – sales išsinuomojantiems sportininkams ar būreliams. Mokyklos prestižas ir gera opinija ištuštėjusioje mokykloje išlaikomi, nes jei nieko bendruomeninio vakarais nevyksta, nieko blogo ir negali atsitikti. Administracijai ir visai bendruomenei gyventi ramiau. O ryte atviros, visus narius pasitinkančios durys sykiu padeda kontroliuoti vėluojančius arba, susidarius kritinei situacijai, prie įėjimo tikrinti mokinių kuprines (M1). Tik dvi mokyklos su atviromis paradinėmis durimis buvo gana ramios dėl savo prestižo ir kasdienio gyvenimo, ir erdvių nebandė mitologizuoti, atskirti šventinę mokyklą nuo kasdienės.

Visiškai visų durų užrakinti, anot moksleivių, tiesiog neįmanoma. „*Jo jo, norėjo mokyklą užrakinti, bet tai... visi liptų pro langus. Ta prasme, tikrai mokiniai nesitaikstytų ir liptų pro langus. Arba rūbinėj viršų yra tie langeliai. Tai liptų pro langelius. Ta prasme, vis tiek kažkaip išsikabartų iš mokyklos. Rastų būdą*“ (M1-S3). Mokinių energija veržiasi iš esamos teritorijos ribų ir, anot Deleuze'o, protrūkis ir deteritorizacija anksčiau ar vėliau turi įvykti. Skverbimasis pro kitus plyšius vyksta tada, kai mokykla dirbtinai iš viršaus nori apriboti judėjimą ir įtikinti savo teisumu (jau prigiję priėmimo (*perceive*), planavimo (*conceive*) požiūriai) ir neleidžia bendruomenei natūraliai kurtis savo trečiosios erdvės, apie kurią kalba Lefebvre'as. Čia į pagalbą ateina taktika, paremta paieškomis kažko kito, naujo, vedamo nuojautos (anot De Certeau), kai trajektorija strateguojama pagal individualius ženklus ar tylaus protesto (anot Deleuze'o). Deja, tokį individualistinį-kūrybišką ar labiau socialų-radikalų požiūrį aptikti pavyko tik keliais atvejais, dažniausiai mokiniai taikstėsi su mokyklos tvarka, nesvarbu, kad ji ir ne visai jiems patinka. Vienas iš tų retų atvejų, kur galima įžvelgti realios trečiosios erdvės atsiradimą vos įėjus pro fasadines duris, buvo mokykla su unikalia budėtoja prie durų, kuri mokinių ir mokytojų apibūdinta kaip „*geroji dvasia*“ (M3-P2). Ji per daugel darbo metų pažįsta kiekvieną vaiką, žino visas jų ydas, problemas, įpročius, jei jaunesnis moksleivis – išleisdama pro duris aprenčia, susagsto, gerą žodį pasako, o jei vyresnis – draugiškai pašmaikštuoja ar net paprotina, bet moka saugoti paslaptis, suprasti juos ir yra visų itin mylima. Čia oficiali kontrolės vieta susipina su mokiniams patikima ir mėgs-

tama vieta ir visa tai dėka vieno žmogaus – budėtojos. Reikia pasakyti, kad budėtojos, daugmaž besišypsančios, pasitiko tyrėjus ir kitose mokyklose, tačiau toks unikalus centro, pagrįsto ne galiomis, o meile, fenomenas ypač ryškiai pastebėtas kartą. Panašią atviros pozityvios erdvės dvasią išreiškė ir kai kurie kiti mokytojai, kalbėdami apie vidaus, o ne išorės duris. Mokytojas, paklaustas apie simbolius, juos įžvelgė sąsajoje su durimis: „... vienas iš tų simbolių čia yra durys. Jeigu jūs pastebėjot einant mokykloj, mes turim viduj čia labai daug durų. Šiaip nereikia tiek durų. Ir irgi mes jų neuždarinėjam dėl šildymo kažkokio ar taupymo. Bet iš esmės durys visada yra atidaros ir mūsų yra simbolis kaip ir pasąmonėj, kad „atverk mąstymą“ (M4-P2). Tokią poziciją išreiškė ir kitos mokyklos mokytojas, sakęs, kad kabineto durys yra *visuomet atviros* ir tai yra jo ir mokinių komforto zonos ženklas (M5-P2). Įdomu pažymėti, kad dvi pastarosios mokyklos atrodė gana susirūpinusios savo prestižu ir nepriekaištinga bendruomenės reputacija, jos saugojimu (ypač antroji mokykla), bet akivaizdu, kad kažkur pasąmonėje egzistuoja atvirumo kaip edukacinio gėrio simbolika. Ji yra pamatinė, nepaisant mokyklos administracinių realiųjų. Ji yra jei ne reali, tai simbolinė trečioji erdvė, kurios, matyt, ilgisi mokytojai. Deja, apatinė mokyklos bendruomenės grandis – mokiniai – nebuvo linkę pabrėžti atvirų vidaus durų. Atvirkščiai, jie pabrėžė besislepiančius mokytojus už užrakintų durų „... mes tie vaikai juos ir taip užnervuojam pakankamai. Tai manau, jie tik nori nuo mūsų pabėgt. Tai, kai kurie net užsirakina kabinete per pertrauką ir sėdi, kad gautų ramybės“, „užsirakina ir geria kavutę“ (M5-S2) arba pabrėžia duris kaip estetinį

objektą, jų puošybą per šventes, bet vidaus durų simbolika mokiniams, kitaip nei mokytojams, pažymėta jų užvėrimu.

Išvados

Mokyklos erdvė, kaip ir kitos socialinės institucijos erdvė, yra tos institucijos bendruomenės kasdienybėje gyvenama erdvė, kuri įprastai planuojama ir strateguojama, tačiau pačių gyventojų yra perkuriama pagal sau patogius įpročius, norus, lūkesčius. Jei remiantis Lefebvre'u, bendruomenės kasdienybės kūrimas visada atvers trečiąją zoną, tarp planuojamos ir įprastai suvokiamos, remiantis de Certeau, visada skirsis mokytojų (turinčių galias) ir mokinių (begalių) zonos, nes vieni taiko strategijas, o kiti jas apeina taktikomis, atnešančiomis į erdvių kūrimą daugiau netikėtumo ir kūrybos, tai, remiantis Deleuze'u ir Guattari, erdvių kūrimas siekia išplėsti esamas erdves, o teritorijos išvietinimas tradiciškai vyksta per atsiradusius teritorinius plyšius. Jei laikysime tuos mokyklos teritorinius plyšius mokyklos durimis, jų oficialaus ir neoficialaus praleidžiamumo procesas gali atsakyti į daugelį mokyklos kultūros klausimų. Ypač svarbu, kodėl mokyklos durys kaip centrinis objektas užrakinamos ir kaip jų užrakinimas keičia mokyklos kultūrą.

Kodėl mokyklos pastato durys kaip centrinis objektas tam tikrais atvejais užrakinamos, o kitais atvejais atrakintos tik ribotą laiką, padėjo atsakyti empirinis mokyklos kultūros ir jos erdvių tyrimas. Šiame straipsnyje labiau koncentruotasi į paradinį tirtų šešių Lietuvos mokyklų įėjimą. Empirinis tyrimas atskleidė, kad mokyklos durų užrakinimas yra susijęs su administracijos noru apsaugoti mokyklą nuo nenumatytų svečių, ypač narkotikų prekeivių, su patogesniu mokyklos bend-

ruomenės judėjimo valdymu, kai judėjimo srautai nukreipiami pro kitas – šonines, siauresnes duris. Mokiniai vertina mokyklos paradines duris, jiems jos yra svarbus mokyklos pastato objektas, tačiau pernelyg neišgyvena, jei centrinės durys uždaromos. Jiems svarbu, kad būtų bent koks išėjimas. Mokinių protestas pasireiškė tuo atveju, jei mokykla visai būtų užrakinama ir mokiniai neišleidžiami pertraukų metu. Tokiu atveju jie pasitelktų pačius įvairiausius (legalius ir nelegalius) išsiveržimo būdus. O administracija ir mokytojai suprasdami, kad durys – pagrindinė kontroliavimo ir disciplinavimo priemonė, tais atvejais, kai duris rakina, srautus siekia nukreipti kitomis trajektorijomis, sustiprinant jų stebėjimą. Deja, anot Lefebvre'o, de Certeau, Deleuze'o ir Guattari, tokie bandymai apriboti, persikirstyti judėjimus nėra labai efektyvūs, nes mokinių judėjimas siekia sutraukti nustatytus saitus ir sukurti sau patogias erdves toje pačioje teritorijoje arba ją peržengus. Mokinių kaip begalių judėjimas visada sieks kurti tokią

erdvę, kur jie galėtų gyventi kitaip, savaip, ieškoti sau patogios gyvenimo ir judėjimo mokykloje zonos. Toks laisvas judėjimo pobūdis nesvetimas ir kai kurių mokytojų, atkreipusių dėmesį į vidaus durų perteklių ir atvirų durų politiką mokyklos viduje, požiūriui. Deja, atrodo, kad tas požiūris yra labiau conceptualus ar virtualus, Deleuze'o žodžiais tariant, aptinkamas sąmonėje, be to, jis nukreiptas į atviros vidaus erdvės kūrimą, kuri nėra visiškai atvira įsileisti išorės srautų. Ar tai nostalgija mokyklų praeities patirčiai, ar projekcija į būsimą mokyklos erdvės atvėrimą, gyveninį susidūrimą su mokiniu, šiandien, remiantis esamu tyrimu, atsakyti dar anksti. Akivaizdu, kad vidaus durų, palyginti su išorės durimis, reikšmė bendruomenei turi kitokią simboliką, ir ypač ji įvairuoja tarp skirtingų bendruomenės interesų grupių. Vidaus erdvių atvirumas labiau pastebimas ir vertinamas mokytojų, o mokiniams, matyt, mokytojo laukas yra vis dar atskira, svetima teritorija ir jie tai labiau reflektuoja, ieškodami sau patogių zonų.

LITERATŪRA

Baumann, G. (1997). *Dominant and Demotic Discourses of Culture: their Relevance to Multi – Ethnic Alliances. Debating Cultural Hybridity: multi-cultural identities and the politics of anti-racism.* Ed by P. Werbner, T. Modood. London: Zed Books Ltd.

Bell, J. A. (2008). *Between individualism and socialism: Deleuze's micropolitics of desire.* <https://www2.southeastern.edu/Academics/Faculty/jbell/micropolitics.pdf> (Žiūrėta 2015 01 25).

Davies, B.; Gannon, S. (eds.), (2009). *Pedagogical Encounters.* New York: Peter Lang.

Deal, T. E.; Peterson, K. D. (2009). *Shaping school culture. Pitfalls, paradoxes, & Promises.* San Francisco: Jossey-Bass. A Wiley Imprint.

De Certeau, M. (1988). *The Practice of Every-*

day. Berkeley; Los Angeles; London: University of California press.

De Certeau, M. (1997). *Culture in the plural.* U of Minnesota Press.

Deleuze, G. (2012). *Difference and Repetition.* New York: Continuum. Translated by P. Patton.

Deleuze, G.; Guattari, F. (2013). *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia.* London; New Delhi; New York; Sydney: Bloomsbury. Translated by B. Massumi.

Duoblienė, L. (2013). Erdvės ir laiko sampratos ugdymo filosofijoje: nuo mokslinės pedagogikos prie kasdienės praktikos. *Problemos*, Nr. 83, p. 121–133.

Foucault, M. (1998). *Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas.* Vilnius: Baltos lankos.

Lefebvre, H. (2014). *Critique of everyday life.* London; New York: Verso.

Lefebvre, H. (2003). *Key Writings*. New York; London: Continuum.

Lefebvre, H. (1991). *Formation of space*. Cambridge; Massachusetts: Basil Blackwell Ltd.

Palladio, A. (1955). *Cztery księgi o architekturze*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe.

Pink, S. (2007). *Doing visual Ethnography: Images, Media and Representation in Research*. London; California: Sage.

Rose, G. (2012). *Visual Methodologies: An introduction to Researching with Visual Materials*. Los Angeles; London: Sage.

Semetsky, I.; Masny, D. (eds.) (2013). *Deleuze and Education. Deleuze connections*. Edinburgh university press ltd.

Shields, R. (2011). Henri Lefebvre. In: *Key Thinkers on Space and Place*. Ed. by Ph. Hubbard, R. Kitchin. Los Angeles; London; New Delhi; Singapore; Washington DC: Sage, p. 279–286.

Thomson, P. (ed.) (2010). *Doing visual research with children and young people*. London and New York: Routledge.

Thomson, P.; Hall, Ch.; Jones, K. (2010). Maggie's day: a small-scale analysis of English education policy. In *Journal of education policy*, Vol. 25, No. 5, p. 639–656.

Walllin, J. J. (2010). *A Deleuzian Approach to Curriculum. Essay on a Pedagogical Life*. New York: Palgrave Macmillan.

MAPPING THE SCHOOL: THE MAIN ENTRANCE AND THE STRATEGY OF INSIDE TRAJECTORIES

Lilija Duoblienė

Summary

The article deals with the general school culture, the specificity of its space and how it depends on administrators' and teachers' decisions to turn students' movement for an easier control of them and the appropriate teaching conditions. Using the theories of H. Lefebvre, M. de Certeau, G. Deleuze and F. Guattari, it is shown how differently the space is understood, and where "the 3rd space" appears. Usually it is created by students themselves for their living at school. The main focus is put on the main school entrance – doors as the crack for the flowing streams from outside to inside and vice versa, for the deterritorialization (Deleuze, Guattari) of

school life and bringing new inspirations into the framed school culture. The illustration of such a process of school life is presented by an empirical research on school cultures, which was done in 2014–2015 in six Lithuanian general schools. The data show how administrators and teachers treat the main school entrance-free or as a controlled streaming of students through it, and how students treat this control at the door, also what alternative space is created by students as a consequence of administrators' control.

Key words: school culture, main entrance, third space, community streaming trajectories

Įteikta: 2015 01 30

Priimta: 2015 03 01